

Quercus malacophylla Schur (Vékonylevelű tölgyfa).

Irta: dr. Borbás Vincze.

Az „Erdészeti Lapok“ nagyérdemű szerkesztősege néhány erdélyi tölgyágot sziveskedett tanulmány kedvéért nekem átengedni, melyeket Nagy Gyula ur, brassói erdőfelügyelő küldött a szerkesztőségnek.

Ezek közt a tölgyfajok között van *Quercus australis* (Heuff.) = *Qu. Robur* L. a) = *Qu. pedunculata* b) *australis* Heuff. (*Qu. filipendula* Vukot., *Qu. fructipendula* Kit.) Ugráról Nagy-Küküllő megyéből, de legjobban érdekelt egy kurta csomás¹⁾ tölgy, melynek csészikéje (cupula) sárgás, vagy zöldes barna és kopasz.

A tölgyeknek *Lepidobalanos* (apró pikkelyű csészikés) csoportjában, a hova ez a szóban forgó tölgy is tartozik, a cupula pikkelyei közönségesen apró szőrűek és a csészike az apró szőröktől szürkés színű. A ki már sok tölgyet vizsgált, a szeme megszokta ezt a szürke színt s egy tölgynek meztelen és sárgás vagy zöldes csészikéi lehetetlen, hogy első pillanatra fel ne tűnjenek.

Én e kurta csomás tölgyben legelőször a *Quercus brevipes*-t (Heuff.) = *Qu. pedunculata* a) *brevipes*-t Heuff. kerestem, mert a *brevipes* (kurta száru) mindjárt ezt hozza eszünkbe. Azonban régi „Bánság“ *Quercus brevipes*-einek csészikéje pelyhes és szürke, Heuffel a cupula meztelenségét nem említi, pedig ha az ő *Qu. brevipes*-ének kitüntető sajátága lenne, nem hiszem, hogy a tölgyeknek oly alapos ismerője, mint Heuffel ezt elhallgatta volna.

¹⁾ Csuma Békésmegyében a szöllőszemek csutkája, ezért ezt a szót más gyümölcsnyél jelölésére is használhatjuk. Lehet rokon a káposzta csimájával (torzsa), ez is tartója a káposzta leveleinek (haraszt).

A *Qu. brevipes*-t tehát egészen kizárom innen, már azért is, mert csomája elég kurta ugyan, de a *brevipes*-hez képest mégis hosszacska, az alsó íze 12—30 *mm* hosszú, sőt egy darabon úgy látom, hogy a csoma a második cupulán túl is megnyulott, még egy elsatnyult cupulát viselt, tehát hogy ennek a csomája (*pedunculus*) a mocsár tölgy-énél (*Qu. Robur* L. = *Qu. pedunculatata* Ehrh.) nem rövidebb. Több példái rövid.

A *Qu. brevipes*-t kizárván, a legszembeszökőbb bélyeg, a csészike színe és kopaszsága után indultam, s már-már egy *Quercus leiolepis* vagy *chlorolepis* (kopasz vagy zöld pikkelyű tölgy) lebegett előttem.

Erdélynek volt egy floristája, Schur Ferdinand, a ki sok erdélyi növényt helyesen distinguált és nevezett meg, de a kelleténél is tovább ment, és sok Schur-féle erdélyi növényfaj kétes vagy ismert növény synonymja, leírása gyakran ellenmondó, tulajdon növényére se illik rá.²⁾ Erdélyben végzett munkájának eredménye az *Enumeratio plantarum Transsilvaniae* (Bécs, 1866.) vaskos kötet. Természetes, a fákra is kiterjeszkedik, ezekből is irt le új fajokat.

Schur növényeit, melyeket ebben és későbbi munkájában leirt, mind kész pénznek nem vehetjük, hanem általában nagyon óvatosoknak és kritikusoknak kell lenni az ő fajainak megítélésekor; de munkáját erdélyi kétes növények kutatásakor nem mellőzhetjük.

Most is, a zöld és kopasz pikkelyű tölgy nevének keresése alkalmával az „*Enumeratio*“ 608—609. lapján, abban a csoportban, a hová tölgyünknek tartoznia kell, találunk egy *Quercus malacophyllá*-t, s ennek a leírása tölgyünkre csaknem a legapróbb részekig találó.

²⁾ V. ö. „Természetrizai füzetek“ 1885. p. 272., 309.

Ebben az esetben, Schur más fajainak kétsége dacára is, ezt a tölgyet figyelemre és tanulmányozásra méltónak tartom. Ez a leírás szerint az a tölgy, a melyet Nagy ur küldött. Schur-nak e faját, faji értékét és bélyegét meg kell határoznunk.

Tekintsük Schur latin leírását itt magyar nyelven, a nevezetesebb bélyegeket ritkítottan kitüntetve.

A fiatal levél színe és visszája zöld, puha, később papírnemű („chartaceis“), a visszája sáppadt színű, a töve nem egészen egyforma (subaequalibus“), szíves metszetű, nagyon rövid nyelű (tehát olyan, mint a Qu. Robur-é L. a), kerülete fordított tojásalakú, vagy hosszás fordított tojásdad, különben a levél majdnem szárnyas hasábú („subpinnatifidis“³⁾); az „Oesterr. Botan. Wochenblatt“-ban „fere pinnatifidis“), 6—12 (első leírásában 6—8“) hüvelyk hosszú; (az első leírás szerint a közepén 4“, a tövén 1—2“ széles), karéjai tojásdadok vagy hosszukásak, tompák csorbitottak, egészen épek, vagy az elejük bodros; a legfelső és középső karéj igen rövid, csorbitott, az oldalsó karéjoknál majdnem rövidebb („subbreviore“). Himbarkája számos, csoportos, a virágok tengelye kopasz, a hímek a lepelből kinyulnak. A termővirág 2—3, egymástól eltávolodik, nyeletlen; közös és magános, igen hosszú csomán nyugszik, ez a levél tövéből ered, a kurta levélnyelénél sokkal hosszabb, de a levél lemezének majdnem a felénél rövidebb (folio sub-dimidio brevioré“). Makkja 9—12 vonal hosszú, hosszás tojásdad, a csészikénél kétszer hosszabb. A makk csészikéje barna, kopasz, a szélén tökéletlenül pelyhes, pikkelyei majdnem

³⁾ Sub (al) szócska az értelmet kevesbbíti, = alig, kevésbbé, majd nem stb. Melyiket kell itt érteni, boldogult Schur tudná megmondani, azért az ily sub-os neveket záró-jel közé is iktattam.

egészen össze vannak növe (sub-concretis), kopaszak, a hátok domboru.

Középszerű fa, néha cserje alaku. Terem Nagy-Szeben körül, a Bilakon Borbánd mellett, Kolozsvárott, általában a dombvidéken elszórva. Máj. jun., Bilakon jul. első napjain alig volt elvirágozva. Nagy-Szeben körül május végén virágzik.

A *Quercus malacophylla* megismerése tekintetéből Schur leírásához a következő magyarázatot kell adnunk.

Malacophylla annyi mint puha levelű (*μαλακός* 3 = puha, *φύλλον* = levél) és Schur azt állítja, hogy a *Qu. malacophylla* fejlettebb levelei papírneműek. Lehet, hogy azon a példán, a melyet Schur látott, a levelek történetesen nagyon vékonyak voltak, de bizonyos, hogy a papírvékony-ságot itt nem lehet szó szerint való értelemben venni, hanem csak annyiban, hogy a *Qu. malacophylla*-nak a levele vékonyabb mint a többié, nem bőrnemű. Schur az „Oesterr. Botan. Wochenbl.“ 1857. 420. lapján az ide tartozó var. *glaberrimá*-ról azt állítja már maga is „*foliis sub-coriaceo-rigidis*“ (kissé bőrnemű merevségü). A Nagy ur beküldött tölgyei csakugyan jóval vékonyabb levelűek, mint más tölgyfajok, de nem papírvékonyaságuk.

Levelének alsó színe deres-zöld, s a deres bevonat egy makk alsó részén is igen szembetűnő.

Hogy levele 6—12 hüvelyk, tehát egész egy láb hosszú lenne, itt Schur-t vagy nagyon megcsalta a szemmértéke, vagy más hibának kell lenni. Igaz, hogy vannak nagylevelű tölgyeink, ilyen főleg a magyar tölgy, de egy lábnyi hosszúság rendes tölgylevelnél sok, legfeljebb mint a hajtások levelének gigantismusa gondolható, nem rendes eset. Nagy ur példájának levele közepeszerű nagy, de van közte nagyobb fajta is. A levélnek több karéja a tetején a mi tölgyünkön is csorbitott, de ezt jellemzőnek nem tekinthetjük. Hogy a

felső és középső karéj rövidebb lenne az oldalsóknál, természetesnek szintén nem vehetjük, legfeljebb Schur kezében vagy phantasiájában lehetett ilyen fajta levél. Ha Schur-nak e szavait szó szerint értenők, akkor a levél tetejének szives metszetűnek kell lenni, a minő a tölgyeken csak korcs lehet. Lehet, Schur csak azt akarta mondani, hogy a levél tetejének a karéja nem nyulik meg nagyon.

A makkcsészike csomájáról Schur először azt mondja „longissimo“, de hogy itt nem nagyon nagy hosszóság keresendő, Schur következő méréséből tetszik ki, mondván, hogy „folio subdimidio brevior“, tehát rövidebb a levél felének hosszúságánál.

Csomája sárgás, ilyen a cupula is, vagy emez barnás vagy zöldes barna. Az összeforradt pikkelyeknek csak a rövid csúcsa szabad és barnább, mintegy apró töviskék bújnak ki az ananászszinű s egyszerű cupulából. Más *Lepidobalanos* csoportbeli tölgy csészikéjének pikkelyei nem folynak is egymeműen össze, hogy csak a csúcuk láthatók külön, hanem a pikkelyek szélének határai világosabban felismerhetők.

Makkja ellipsoid vagy hosszukás, nagyobb fajta, kétszer-nél többször is hosszabb mint a csészike, mert ez laposabb és tágasabb is lehet.

Hogy itt csakugyan a Schur-féle *Qu. malacophylla*-val van dolgunk, látni való, hogy a legtöbb és nevezetesebb bélyeg egyező. A hol eltérés van, az vagy relativ és csekély, vagy pedig Schur leírásában sem természetes és helyes.

A *Qu. malacophylla*, Nagy ur küldeménye szerint, Ugrán Nagy-Küküllő megyében, Homoród „Eichwald“ erdejében és Szász-Hermányon Brassó megyében, tehát a Schur-féle helyektől nem nagyon távol nő, így a geográfiai

elterjedés is tanusága, hogy a Schur faja van előttünk. Szász-Hermányon a síkon 510 m magasságban terem.

A *Qu. malacophyllát*, ezek után úgy, hiszem, az erdész urak felismerik. Eddig magyar fajta tölgy, mint több más. Hogy erdészetileg mi haszna lehet, ezt az erdész uraknak feladata felderíteni, s az ő szives figyelmökbe ajánljuk.

A *Qu. malacophylla* tulajdonképen a mocsártölgy vagy mocsárfa⁴⁾ (*Qu. Robur L. a*) = *Qu. pedunculata Ehrh.*) alfaja, tőle főképen rövidebb csomájára, továbbá a csészike kopasz és összeolvadó, sárga vagy zöldes pikkelyeire nézve különbözik. Schur eleinte maga is a *Qu. pedunculata* alfajának tartotta.⁵⁾ A mocsártölgygyel azonban, mint nem teljesen identicus, össze nem vonható. A ki erre hajlandó, az a *Qu. malacophyllá*-nak nevezetes, s talán a klímától örökölt bélyegét takarja el.

Általános tapasztalás ugyanis az, hogy egy vidéken, melynek nyara száraz és forró, a fák és más füvek gyakran sűrű moholyruházatot öltenek magukra. Legvilágosabb példái ennek épen a tölgyek. A németországi nagy síkságon, a tengeri klíma alatt, pl. nincs pelyhes tölgy (*Quercus lanuginosa Thuill.* = *Qu. pubescens Willd.*) s Kerner⁶⁾

⁴⁾ Nógrád és Heves megyében (talán még több helyen is) a *Qu. pedunculatát* mocsárfának nevezik. Vajjon a mocsárfa a mocsár szóval van-e benső rokonságban, nem kutatom. Bizonyos az, hogy a szavak értelme idővel és helyenként változik; lehet, hogy mint más árnyéklát kifejezője került a mocsár a mocsárfa szóba, vagy lehet, hogy ez a két szó oly véletlen hasonlóság, mint a sir-(ni) meg a temetői sír, mint a kemény és kőménymag (tájiasan keménymag), mint az alma (gyümölcs) meg az alma (mater), mint köröm és K ö r m ö c z (Cremnitz). A *Qu. pedunculatát* tehát mocsártölgynek kell nevezni tudományosan is.

⁵⁾ „Oesterr. Botan. Wochenblatt“ 1857 p. 420.

⁶⁾ „Abhängigkeit der Pflanzengestalt von Klima und Boden.“ Innsbruck 1869 p. 21.

Európa természetes flóráját havasi-ra, balti-ra, déli-re és mediterrán-ra osztván, a balti és déli flóra természetes vidéket többek közt a kopasz és pelyhes levelű tölgyek szerint választja el.

A déli vagyis australis flórában, a hová hazánk is tartozik, a pelyhes tölgyek válnak ki, mint erről a *Quercus conferta*, meg a *Qu. lanuginosa* számos tagja a meggyőző bizonyosságunk. A fodor juhar (*Acer campestris*) is molyhosabb minálunk (*A. molle* Op.), de ezeken kívül is elegendő példát találhatunk hazánk dendrologiájában és flórájában (*Rhus Cotinus* var. *arenaria* Wierzb.)

Azonban épen ellenkezőleg az is gyakori hazánk flórájában, hogy egy másutt pelyhes külsejű növénynek nálunk egészen meztelen, lekopaszodó, vagy pedig molyhavető testvére van, vagy legalább valamely része kopasz, a mely másutt szőrös szokott lenni.

A havasi aranyeső (*Cytisus alpinus*) pl. mondhatni az ültetett aranyesőnek (*C. Laburnum*) lekopaszodott testvére, mint az *Ulmus glabra* Mill. (sima szilfa) a hegyi szilfáé (*U. montana* Sm.)

A *Qu. lanuginosa*-ának és vannak hazánkban *Qu. glabrata* és *Qu. glabrescens* nevű tagjai.

A cserfa (*Qu. Cerris* et *Qu. Austriaca*) hajtásain a levelek ezüstszinűek, a kifejtett levelek lekopaszodnak.

A Tátrának csak egy havasrózsája, *Rhododendron*-a van a Gewonton Zakopana mellett, a *Rh. hirsutum* L., de ez az Alpések *Rh. hirsutum*-ához képest csaknem kopasz, azért Ascherson és Kuhn, berlini tanárok, var. *glabratum*-nak nevezték.⁷⁾

⁷⁾ „Oesterr. Botan. Zeitschr.“ 1864 p. 301. Eddig csak a galicziai határból ismeretes, a magyar földön még nem lelték.

Kerner a Biharhegységben az ükörke lonc-nak (*Lonicera Xylosteum*) kopaszlevelű testvérét találta s *L. leiophylla*-nak (kopasz levelű) nevezte.

A *Cytisus Austriacus* nevű bokor fehér molyhu, Temes, Krassó-Szörény megyében, valamint Erdélyben is zöld és sima levelű testvére van (*Cytisus Heuffelii* Wierzb.) A *Cytisus*-ok hüvelye rendszeren sűrűn szűrös, a *C. ciliatus* Wahlenb. hüvelye az élén pillás, a *C. leiocarpus* Kern. egész kopasz gyümölcse.

A szöszös gyümölcse *Genista ovata* W. Kit. hüvelye Nagy-Várad vidéken lekopaszodik (*G. Mayeri* Jka.)

Az *Acer Austriacum* Tratt. (osztrák juhar) az *A. campestre* mellett kopasz gyümölcse.

A *Spiraea Pikowiensis* Bess. a *Sp. media* Schmidt lekopaszodott testvére.

A fűnemű növények között is több jellemző növényünk van, melyet egész vagy részbeli kopaszság tüntet ki, pl. a tisztessfüvön (*Stachys recta*) kívül van kopaszabb *St. ramosissima*-nk Roch (*St. nitida* Jka), a *Linum hirsutum*-on (borzas len) kívül kopaszabb a *L. glabrescens*-ünk Roch. (*L. Pannonicum* Kern.) A *Lathyrus gramineus* (pázsitnemű bükkön) nem más, mint a *L. Nissolia* (kacstalan b.) kopasz gyümölcse testvére. A *Verbascum glabratum* Friv. (lekopaszodó ökörfarkkóró) levelei gyapjasak, később meglehetősen lekopaszodnak, a gyümölcse pedig egészen kopasz stb. stb.

Látni való ezekből, hogy a *Quercus malacophylla* csészikéjén kitüntetett kopaszság sok hazai növény sajátosságával megegyező jelenség, történetes tehát, úgy hiszem, nem lehet, hanem klimatologiai viszonyunkkal függ össze, ezért figyelmen kívül hagyni nem lehet. Nagy ur elegendő számu és több

helyről való példái bizonyítják, hogy itt jellemző és állandó bélyeggel van dolgunk.

Növényeinknek hol beszűrösödése, hol meg lekopaszodása mindenesetre figyelemre és tanulmányozásra méltó dolog. Arra nézve is érdemes lenne adatokat gyűjteni, hogy tulajdonképen a szőrösség-e, vagy pedig a kopaszság-e az őseredetibb. Ha szőrösség lenne az eredetibb, akkor azt mondhatnók, hogy a kopasz vagy kopaszodó részek szőrüket a szükséghez képest, életküzdelmökben elvesztették.

A Qu. malacophyllát meg a Qu. Roburt Nagy ur szerint a háromszékmegyei magyarok cserfá-nak, a Qu. sessiliflorá-t pedig csere fának⁸⁾ nevezik. Tudni kellene most pontosabban, van-e Erdélyben a Qu. malacophyllának külön magyar neve is, és hogy megtudják-e különböztetni a mocsár-tölgytől még másképen is. Említésre méltó itt a cserfa névcseréje, valamint az is, hogy Nagy ur küldeményében igazi cserfa (Qu. Cerris et Qu. Austriaca), valamint pelyhes levelű tölgy sem volt. Talán zord lenne ott nekik a vidék?

Homoród község „Eichwald“ nevű erdejében Nagy ur levele szerint van egy vén Qu. malacophylla is s a szász nép ezt a fát, valamint az e fajta tölgyet is „Trudel-Eiche“-nek nevezi. Trudel — Nagy ur szerint — állítólag ó-német szó s boszorkányt jelent⁹⁾, magyarul tehát boszorkány-tölgy lenne. Utánna kellene járni, nem fűződik-e hozzá valami néprege. „A fa sötét füstös színéről messze kitűnik a többi közül“. Ez a fa különben úgy hiszem, beteges állapotban van. „A levelek általában véve hátrafelé össze vannak zsugorodva, kupásak (zsacsakót képeznek) hátulról tekintve.“ A gyűrődött levelekről bajosabb határozott fogalmat

⁸⁾ V. ö. Csere galagonya (Crataegus Oxyacantha).

⁹⁾ Ballagi „Német szótára“-ban = zsbáru.

formálni, friss vagy szépen és természetesen szárítottat kel-
lene examinálni.

A *Qu. malacophylla* synonymja a *Qu. pedunculata*
var. *opaca et glaberrima* Schur „Oesterr. Botan.
Wochenbl.“ 1857 p. 420 és „Enumer.“ p. 610, a leírás
szerint valamint a termőhely szerint is, „foliis chartaceis, . . .
cupula . . . glabra“.

Végre megemlítém, hogy Simkovics¹⁰⁾ a *Qu. mala-*
cophyllát egyszerűen a *Qu. Robur-hoz* L., (*Qu. peduncu-*
lata Ehrh.) vonja. Willkomm¹¹⁾ a nagy levelekről, melyek-
nek a hosszúságát ő még 15"-nyire toldotta meg (!), részben
tőhajtásnak tartja. A nagyon nagy levelek, azt hiszem, normali-
soknak nem tekinthetők, a gyümölcsöző fán nehezen uralkodók.

A mondottak után a *Qu. malacophylla* több figyel-
met érdemel s bizonyára hazánk klimatologiai viszonyaival
összefüggő faj, alfaj, fajta, változat vagy alak, a mint valaki
felfogásához e sorozat valamelyik tagja jobban paszszol. E
fogalmakat az ember csinálta, s kiki saját felfogása szerint
szűkíti avagy tágítja.

Egyesületi közlemények.

(Az Országos Erdészeti Egyesület 1885. évi december hó 20-án
tartott rendes választmányi ülésének jegyzőkönyve.)

Jelenvoltak: Gróf Tisza Lajos elnök ő excja; Bedő
Albert első alelnök; Balás Vincze, Belházy Emil, Eleőd
Jósa, Ghyczy Emil, Havas József, Illés Nándor, Nemes-
kéri Kiss Pál, Luczenbacher Pál, Rónai Antal választ-
mányi tagok és Horváth Sándor titkár.

¹⁰⁾ „Erdészeti Lapok“ 1883. p. 771.

¹¹⁾ „Forstl. Flora“, p. 330.